

سپهر اندیشه علوی
در نهج البلاغه

احمد اسلامی

انتشارات شهر هنر

۱۳۹۵

سرشناسه:	اسلامی، احمد، ۱۳۳۳ -
عنوان قراردادی:	نهج البلاغه، برگزیده، شرح
عنوان و نام پدیدآور:	سپهر اندیشه علوی در نهج البلاغه/ احمد اسلامی.
مشخصات نشر:	تهران: شهر هنر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	۱۹۲ ص؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
بک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۴۳۲۹-۹-۸
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	نمایه
موضوع:	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- نقد و تفسیر
موضوع:	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- اخلاق
موضوع:	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- دینداری
شناسه افزوده:	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه، برگزیده، شرح
رده بندی کنگره:	۵۱۸۲۲/الف/۰۴۲۳ BP۳۸
رده بندی دیویی:	۲۰/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی:	۴۲۱۲، ۵۳

انتشارات شهر هنر

نام کتاب	سپهر اندیشه علوی «در نهج البلاغه»
نویسنده	احمد اسلامی
ویراستار	زهرا هوشیار
ناظر فنی و کیفی	کامران شاهرخ همدانی
حروفچینی و صفحه‌آرایی	عبدی
طرح جلد	علیرضا اسماعیلی
چاپ و صحافی	مهران -
چاپ اول	۱۳۹۵ -
شمارگان	۱۱۰۰ جلد
بها	۱۸۰۰۰۰ ریال
حق چاپ محفوظ	

۱۴۱۹۶-۳۴۵۷۱
 ۰۹۱۲۳۶۶۱۲۵۱۲۵۹ همراه: ۰۲۱-۶۶۹۳۵۶۱۵

تهران، کد پستی
 تلفن

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۵	رویکرد وجودی به اخلاق
۲۱	کرامت انسان، محور گفتمان اخلاقی
۲۷	گفتگو و مدارا، مدار گفتمان علوی
۳۵	عقلانیت و معنویت
۳۶	۱. گشایش باب عقل و گزینش عقیده و ایده
۳۶	۲. گشایش باب ارزشیابی
۳۷	۳. گشایش باب تربیت پژوهش
۴۱	حضور در خلق و رنج و حق
۴۷	وارستگی و آزادگی و نه گسستگی و وابستگی
۴۷	۱- گسستگی و دنیا گریزی
۴۹	۲- وابستگی و دنیازدگی
۵۰	۳- وارستگی و آزادگی
۵۳	اجل بینی و عمل گرایی
۵۹	رنج و گنج
۶۵	وهم ستیزی و عقل اندیشی
۷۱	تقدیر و تدبیر
۷۴	۱- کشف و شناخت نظام تقدیر و استخراج سیستم های نهادینه هستی
۷۹	یکتایی حق و همسانی خلق
۸۳	نظم، شرط متمم تقوا

- ۸۹ قانونمندی و مدنیت
- ۹۵ میزان ملت، تراز تنظیم قدرت
- ۱۰۱ خداپرستی و مردم دوستی
- ۱۰۲ رویکردهای مختلف مردم گرایی
- ۱۰۲ ۱- رویکرد ابزاری
- ۱۰۳ ۱-۱- مردم گرایی انسدادی و ارتجاعی
- ۱۰۴ ۱-۲- م-م گرایی اضطراری و انفعالی
- ۱۰۴ ۲- رویکرد ارزشی
- ۱۰۴ ۲-۱- مردم گرایی ارزش و استحقاقی
- ۱۰۷ حکمت حکومت
- ۱۱۹ درد حقی و درد خلفی
- ۱۲۷ دینداری و مردم سالاری
- ۱۲۹ ۱- فضا سازی حضور مشارکتی مردم
- ۱۳۱ ۲- مانع زدایی از حضور مشارکتی مردم
- ۱۳۱ ۲-۱- رابطه بازی و گروه گرایی
- ۱۳۲ ۲-۲- انحصار گرایی و اقتدار طلبی
- ۱۳۲ ۲-۳- دیوانسالاری و بوروکراسی
- ۱۳۳ ۲-۴- سفله پروری و رانت دهی
- ۱۳۳ ۲-۵- مدار بستگی و تک صدایی
- ۱۳۴ ۲-۶- ستمگری و فقر آفرینی
- ۱۳۵ ۲-۷- فروهری و قدس انگاری

۱۳۷	آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی
۱۴۵	واقع‌بینی و موضع‌بانی
۱۵۱	عرفان و حقوق بشر
۱۵۳	۱- حق حیات
۱۵۴	۲- حق کرامت
۱۵۹	آزادی، امنیت، مؤلفه حق حیات
۱۶۵	حرمت جمعیت
۱۷۳	همبستگی عدالت و معنویت
۱۸۱	نمایه فرازهای تردد استاد از نهج البلاغه

پیش‌گفتار

عظمت پرگا، آفرینش، بروز «کمال انسان» و ظهور «انسان کامل» است و بر این پایه محور و مدار هستی «انسان» است و بدین بیان، طبیعت خانه گذار و به تعبیر امام علی (علیه السلام) «مَعْرُومٌ وَمَعْبَرٌ»^۱ است و آخرت، خانه قرار و به تعبیر آن امام «مَقَرٌّ وَمَعْقَرٌ»^۲ است و شریعت، آیین گذر از مبدأ «خانه گذار» به مقصد «خانه قرار» و دستور نامه این سیر و سلوک و راه و رسم این پویش است. این است که این الهی (دین) در شکل و قالب شریعت‌های گوناگون، کیش «انسان محوری» است. به فرموده خداوند در قرآن: «دین در قالب آیین‌های گوناگون و پیایه، برسالة پیامبرانی چون نوح، ابراهیم، موسی، عیسی و محمد - صلوات الله علیهم اجمعین - تعریف و ترسیم شد، تا انسان‌ها راه و رسم پویش را دسته‌بسته باشند»^۳ بدین بیان «انسان محوری» ویژگی دین خدا و آیین‌های الهی و

۱. نهج البلاغه، خطبه ۲۰۳ و حکمت ۱۳۳.

۲. همان.

۳. شوری (۴۲)، آیه ۱۳.

آسمانی است و رویکرد ارزشی به‌دین، مستلزم رویکرد وجودی و عینی به‌دین است. اینکه گفته شده است که راه و روش به‌سمت خدا، به‌انبوهی شمار انسان‌ها فراوان است، احیاناً معطوف به‌این اصل است.

آموزه‌های فرهنگ اسلامی که در آیات و روایات متقن و مستند، و راکم است گویای آن است که منطق قویم و صحیح در برخورد با دین به‌دین، رویکرد وجودی و عینی است. این گفته‌ی امام خمینی (قدس سره) که: «اسلام ناب اسلامی است که به‌درد مردم بخورد»،^۱ ناظر بر این است که ارزش اندیشه دین به‌راهبردی کردن و راهبردی کردن آن هم به‌عینی و وجودی دانستن آن است. برای مثال، به‌این پیام اخلاقی از جانب امام علی (علیه السلام) خطاب به‌فرزندان برکوارش حسن به‌علی (علیه السلام) که در حوزه‌ی زندگی اجتماعی، صادر شده است، دست یافت:

«فرزندم! خودت را تراز سنجش و اندازه‌گیری شخصیت خود و دیگران قرار ده و آن را ترازوی انصاف و شاهین داوری بدان! برای دیگران دوست و دلپذیر بدان و در برابر آنچه را که برای خود دوست و دلپذیر می‌دانی و آنچه را که از خود ناپسند و دل‌گریز می‌دانی و دوست نمی‌داری، برای دیگران هم دوست ما را! ستمگر مباش! چونان که دوست نداری، ستم شوی، نیکی کن، همان‌گونه که دوست داری نیکی شوی، آنچه را که چون از دیگران صادر شود و صورت گیرد، زشت و پلشت می‌دانی، از خود هم پلید و پست بدان! و آنچه را که چون از تو صورت گیرد، زیبا دانسته و بدان

۱. ر.ک: مجموعه سخنان و بیانات امام خمینی در زمینه اسلام ناب (اسلام ناب محمدی، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۶۹).

خرسندی، از دیگران هم چون صادر شود، خرسند باش! و مگو آنچه را که دوست نداری تا بشنوی.»^۱

کلید کاربردی کردن آموزه‌های دینی، همین است. بنابراین آن امام همام در خطاب دیگری می‌فرماید:

«از سه نوع کار و کردار پرهیز کن! کرداری که آدمی، چون خود انجام دهد، زیبا دانسته و بدان دلشاد شود، ولی چون از دیگران صادر شود زشت دانسته و دل آزرده گردد؛ کرداری که در پنهان به راحتی انجام دهد ولی چون آشکار و افشا گردد نگران و شرم‌منده شود؛ کرداری که چون مورد پرسش قرار گرفته و باید پاسخگو باشد، نفی و انکار کرده و یا عذر آورد و به بهانه‌تراشی و پوزش خواهی افتد.»

گشت و گذاری در نهج‌البلاغه می‌دهد که رویکرد به‌دین و اخلاق، رویکرد عینی و وجودی است نه ذهنی و انتزاعی.

۱. «یا بنی اجعل نفسک میزناً فیما بینک و بین غیرک، فاحب لعیان صاحب نفسک، واکره له ما تکره لها و لا تظلم کما لاتحب ان تظلم، واحسن کمالاً لعیان یحسن الیک و استقیح من نفسک ما تستقیحه من غیرک و ارض من الناس بما ترضاهم من نفسک و لا تقل ما لا تعلم و ان قل ما تعلم و لا تقل ما لا تحب ان یقال لک» (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱).

۲. «واحذر کل عمل یرضاه صاحبه لنفسه و یکره لغامۃ المسلمین واحذر کل عمل یعمل به فی السر و یتحی منه فی العلانیة واحذر کل عمل اذا سئل عنه صاحبه انکره او اعتذر منه» (نهج‌البلاغه، نامه ۶۹).

براساس تبیین علوی، ایمان و اخلاص، یک اعتقاد انتزاعی و تجریدی نیست، بلکه در عینیت زندگی الزاماتی دارد و به تجربه می‌آورد. از یکسو، تکالیف و تعهداتی را به بار آورده و از سوی دیگر، حقوقی را ایجاب می‌کند. به بیان امام علی علیه السلام «خداوند به انگیزه اخلاص و بر پایه اندیشه نجاتی و یکتاپرستی، حقوق مسلمانان را در جایگاه بایسته و قرارگاه بایسته‌اش فرو هشته و نهاده کرده است. از این رو، لازمه مسلمانی آن است که در حفظ انسانی، حقوق شهروندان رعایت شود و سلامت و امنیت اجتماعی، حاصل نگردد و تولید ناهنجاری نشود».^۱

این کلام حکیمانه علوی، گویای آن است که رویکرد امام به دین، رویکردی عینی است، نه انتزاعی. بر این پایه، دین و شریعت، ایمان و اخلاص را باید به گونه‌ای تریب کرد که هر کس بتواند با توجه به واقعیت‌های زشت و زیبای زمانی و تاریخی هنجارها و ناهنجاری‌های سیاسی و اجتماعی و در دل طوفان‌های بحران‌ها، آن را انجام داده و اجرا کند و زندگی خویش را سامان بخشند. این است که امام به «شریعت» یعنی راه آسان، آشکار، روشن و هموار^۲ تعبیر شده و به وژه از شریعت خاتم به «عنوان آیین دارای تساهل و تسامح» تعریف و رصاف گشته و در شماری از آیات، این نکته تأکید شده است که در دین آشفتنگی و

۱. «ان الله ... شد بالاخلاص والتوحيد، حقوق المسلمين فی معاقدها، فالمسلم من سلم المسلمون من لسانه و یده الا بالحق ولا یحل اذى المسلم الا بما یجب» (نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ۱۶۷؛ فیض الاسلام، خطبه ۱۶۶).

۲. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، واژه «شرع».

دشواری وجود ندارد و دینداری بار سنگین و توأم با ناهنجاری نیست.^۱

۱. امام علی (علیه السلام) در توصیف «اسلام» می‌فرماید: «الحمد لله الذي شرع الاسلام نسفلاً شرایعه لمن ورده...»؛ سیاست و ستایش خدای را که «اسلام» را آشکار و ابرو ساز آن را آسان نمود و در آمدن بدان را بر تشنگان هموار فرمود» (نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ۱۰۶؛ فیض الاسلام، خطبه ۱۰۵، و نیز ر.ک: نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ۱۹۸؛ فیض الاسلام، خطبه ۱۸۹) و سائل الشیعه، ج ۱۱، باب ۱۴ از کتاب امر به معروف و نهی از منکر، و نیز بنگرید: مطهری، مرتضی، وحی و نبوت، ص ۱۵۰، انتشارات صدرا، ۱۳۵۷ و سیره نبوی، ص ۱۲۴.